प्राथमिक शिक्षामा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर

तह

(एम.एड.) दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

यदु काफ्ले

क्याम्पस रोल.नं. ९३

त्रि.वि.वि दर्ता नं. : ४७२५६-८८

परीक्षा रोल नं. : २४०००५७/ द्वितीयवर्ष

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

२०६७

प्राथमिक शिक्षामा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव यदु काफ्ले @)^&

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिस- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका निमित्त शोधकर्ता यदु काफ्लेद्वारा तयार पारिएको **"प्राथमिक शिक्षामा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव"** विषयक शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार पारिएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त सिफारिस गर्दछु ।

....

उप. प्रा. रमाकान्त सापकोटा

(शोध निर्देशक)

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

मिति : २०६७..................

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

स्वीकृति- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि विद्यार्थी यदु काफ्लेद्वारा तयार पारिएको **"प्राथमिक शिक्षामा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव"** विषयमा शोधकार्य पूरा गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको हुनाले मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

1. उप प्रा.

कुवेरनाथ शर्मा   शोध विभागीय प्रमुख   ....

2. उप. प्रा.

रमाकान्त सापकोटा   शोध निर्देशक   ....

३ प्रा. ....   वाह्य परीक्षक

....

मिति : २०६७......................

शोधसार

प्राथमिक शिक्षाको पहुँच र शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि संचालन गरिएका तालिम कार्यक्रमहरु, तिनीहरुको प्रभावकारीता र जिल्ला शिक्षा योजना कार्यान्वयनका देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरुको खोजी गरी सुझाव प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यले "प्राथमिक शिक्षामा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव" नामक शीर्षक चयन गरी यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

अध्ययनको क्रममा चितवन जिल्ला लंकू स्रोत केन्द्रका ३४ ओटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये १० वटा विद्यालयलाई गोलाप्रथा विधिबाट छनौट गरी अध्ययन गरिएको थियो । नमूना छनौटमा परेका सम्पूर्ण विद्यालयका प्र.अ.हरु, आठ स्रोत केन्द्रका ८ जना वि.नि. ⁄स्रोतव्यक्ति र जिल्ला शिक्षा कार्यालय चितवनको कार्यक्रम शाखाका कार्यक्रम संयोजकलाई उत्तरदाताको रुपमा लिईएको थियो । तथ्याङ्क संकलनका क्रममा प्राथमिक तथा द्वितीय गरी दुवै प्रकारका तथ्यांकहरुको प्रयोग गरिएको थियो ।

बालविकास केन्द्र साधन श्रोत सम्पन्न नभएको, शिशु कक्षा सबै विद्यालयमा सञ्चालन हुन नसकेको, वैकल्पिक विद्यालय कार्यक्रम र विशेष शिक्षा कक्षा आवश्यकता अनुसार संचालन हुन नसकेका, समुदाय परिचाल कार्यक्रमहरु कम सञ्चालन भएका, भौतिक सुधार कार्यक्रम अपुग भएको, भवन निर्माण कार्यक्रमलाई योजनामा समावेश नगरिएको, अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी ढंगबाट सञ्चालन हुन नसकेको, शिक्षकहरुलाई तालिमको निरन्तरताको कमी, बजेटको अभाव, योजना निर्माणमा सबै सरोकारवालाहरुलाई समावेश गर्न नसकेको, परिमार्जनको समस्या, अनुगमन र मूल्याङ्कनको कमी भएको पाईयो ।

वालविकास केन्द्रलाई साधन स्रोत सम्पन्न बनाउनु पर्ने, शिशु कक्षाको अनिवार्यता, विशेष शिक्षा र वैकल्पिक विद्यालय कार्यक्रमको विस्तार गर्नु पर्ने, समुदाय परिचालन कार्यक्रमलाई योजनाले राखे अुनसार सञ्चालन गर्नुपर्ने, भौतिक सुधारको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्ने, योजनामा भवननिर्माण कार्यक्रमलाई समाबेस गरी जीर्ण भवनको पुनः निर्माण गर्नु पर्ने, अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी सञ्चालनमा जोड दिनुपर्ने, वजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा जोड दिनुपर्ने, शिक्षकको पूर्नताजगी तालिम, प्र.अ. तालिम र व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित तालिम निरन्तर र व्यवस्थित गर्नु पर्ने, दण्ड र पुरस्कारको उचित व्यवस्था गर्नु पर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

यसै गरी उद्देश्य अनुसार समस्या समाधान गर्न शिक्षा विभागले आवश्यकता अनुरुप बजेट बढाउनु पर्ने, योजना निर्माण कार्यमा विशेषज्ञद्वारा तालिम दिनु पर्ने, योजनाको सफल कार्यान्वयनको आधारमा दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गर्नु पर्ने, पहुँच अभिवृद्धिका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरुको आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्ने, शिक्षक तालिमको अनिवार्यताको लागि जोड दिनुपर्ने, प्र.अ.तालिम, शिक्षक पुर्नताजगी तालिम र व्यवस्थापन पक्षलाई दिइने तालिमको निरन्तरता गर्नु पर्ने, जनचेतना जगाउने खालका कार्यक्रम योजनामा थप गर्नु पर्ने, योजनाको प्रभावकारी निरीक्षण र अनुगमन गर्नु पर्ने, राजनीतिक दवाव कम गर्न पहल गर्नु पर्ने र अन्य अनुसन्धानका विद्यार्थीहरुलाई जिल्ला शिक्षा योजनाका विविध शीर्षकमा रहेर अनुसन्धान गर्न सकिने सुझावहरु दिइएको छ ।

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गतको द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि "प्राथमिक शिक्षामा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव" नामक यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

यस शोधपत्र तयारीका क्रममा आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक सन्दर्भ सामग्री संकलन गर्न र यस शोधपत्रलाई प्रारुप प्रदान गर्नको लागि आवश्यक सहयोग सल्लाह एवं निर्देशन प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक उप-प्राध्यापक श्री रमाकान्त सापकोटाज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै शोध कार्यको क्रममा महत्वपूर्ण सुझाव दिई शोधपत्रलाई मूर्त रुप दिन हरतरहबाट सहयोग प्रदान गर्नु हुने उप-प्राध्यापक श्री होमनाथ सापकोटा, उप प्राध्यापक श्री देनप्रसाद लामिछाने, सहायक प्राध्यापक श्री जय कृष्ण शर्मा र शिक्षा विभागीय प्रमुख उप प्राध्यापक श्री कुवेरनाथ शर्मा ज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधपत्रको तयारीको क्रममा सूचना संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने छनोटमा परेका विद्यालय निरीक्षक/स्रोत व्यक्तिहरु, कार्यक्रम संयोजक, प्रधानाध्यापकहरुमा पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । भौतिक तथा आर्थिक सहयोग गरी उच्च शिक्षा सम्म पढ्ने अवसर दिनु हुने पूजनिय पिता चन्द्रलाल काफ्ले माता खेम कुमारी काफ्ले र जीवनसाथी जया काफ्ले छोरी एजु काफ्ले र छोरा एञ्जल काफ्ले प्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रलाई मुर्त रुपमा दिन लेखन कार्यमा र शुद्धाशुद्धी कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्री मा.वि. गौरीगञ्जका प्र.अ. ओमप्रकाश चालिसे प्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै यस शोध कार्यलाई कम्प्युटर प्रिन्ट गरी अन्तिम रुप प्रदान गरी सहयोग पुऱ्याउने सुजु फोटोकपी परिवार प्रति पनि कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यो शोधपत्र सम्बन्धित विद्यार्थी, संघ, संस्था, नागरिक समाजलाई उपयोगी हुनेछ भन्ने कुरामा पूर्ण विश्वास लिएको छु ।

मिति : २०६७.............. शोधकर्ता

यदु काफ्ले

विषय सूची

सिफारिस-पत्र
क्ष

स्वीकृति-पत्र
क्षक्ष

कृतज्ञता
क्षक्षक्ष

शोधसार
क्षख

विषय सूची
खक्ष

तालिका सूची
खक्षक्ष

संक्षिप्त शब्दावली सूची
क्ष्ह

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि
ज्ञ

१.२ समस्याको कथन
ठ

१.३ अध्ययनको औचित्य
ड

१.५ अध्ययनको उद्देश्य
ढ

१.६. अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू
ढ

१.७. अध्ययनको परिसीमा
ज्ञण
१.८ सम्बन्धित बुँदाहरूको परिभाषा
ज्ञज्ञ

परिच्छेद दुईः सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन
ज्ञघ
२.२ सैद्धान्तिक खाका
द्दण
२.३ शैक्षिक उपादेयता
द्दघ

परिच्छेद तीन : अध्ययनविधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा
द्दछ
३.२ जनसंख्या र नमूना छनौट
द्दट
३.३ तथ्यांक संकलनका साधनहरू
द्दट
३.४ तथ्याङ्कका स्रोतहरू
द्दट
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया
द्दठ
३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण
द्दड

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१. प्राथमिक विद्यालय पँहुच अभिवृद्धि कार्यक्रममा जिल्ला शिक्षा योजनाको प्रभाव

३०

४.२ प्राथमिक विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा त्यसको प्रभाव सम्बन्धमा
३४

४.३ जिल्ला शिक्षा योजनाले विद्यार्थीहरुमा पारेको प्रभाव

३७

४.३.१ विद्यार्थी विवरण

३७

४.३.२ उत्तिर्ण विद्यार्थीको विवरण

३८

४.३.३ कक्षा दोहोर्‍याउने विद्यार्थीको विवरण

३९

४.३.४ कक्षा छाड्ने विद्यार्थीको विवरण

४०

४.४. जिल्ला शिक्षा योजना कार्यान्वयनका समस्याहरू

४२

४.५ जिल्ला शिक्षा योजना कार्यान्वयनका समस्या समाधानका उपायहरू
४२

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति

द्धछ

५.१ निष्कर्ष
द्धठ

५.३ सुझाबहरू

द्धड

सन्दर्भसूचीहरू

अनुसुचीहरू

तालिका सूची

तालिका नं. पेज नं.

तालिका नं. १ विद्यालयमा प्राथमिक तहमा रहेर काम गर्ने शिक्षक तालिमको विवरण घछ

तालिका नं. २ विद्यार्थी संख्या विवरण घठ

तालिका नं. ३ उत्तीर्ण विद्यार्थी विवरण तालिका घड

तालिका नं. ४ कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी विवरण घढ

तालिका नं. ५ कक्षा छाडने विद्यार्थी विवरण द्धज्ञ

संक्षिप्त शब्द सूची

वि.सं.	:	विक्रम सम्वत
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
उ.मा.वि.	:	उच्च माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
जि.शि.का.	:	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
जि.वि.स.	:	जिल्ला विकास समिति
प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
उप.प्रा	:	उप प्रध्यापक
स.प्रा.	:	सहायक प्राध्यापक
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शै.स.	:	शैक्षिक सत्र
रा.शि.प.यो	:	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
जि.शि.यो	:	जिल्ला शिक्षा योजना
वि.नि.	:	विद्यालय निरीक्षक
M.D.G	:	Millennium Development Goal